

Összintén bámulhasson és mi helyes ítéletét, művészi érzékét igazán kifejtse. A sok elmélet helyett olvassunk vele remekműveket, olyanokat, melyeket mi is szeretünk, imádunk, a melyekben úgy szólván hiszünk. Akkor mi is szeretettel fogunk tanítani, lelkesedéssel, és hiába, e földön még mindig csak a szeretet és lelkesedés képes csodákat teremteni.

DE GERANDO ANTONIA.

NÉPOKTATÁSUNK ÁLLAPOTA A FORRADALOM UTÁN.

(1849—1860.)

Az iskolai évet *félévekre* osztották. Tananyag az I. osztályban az *első félévben*: 1. Bibliai elbeszélések a teremtéstől Mózesig. 2. Szótagok, egytagú szók elemzése hangokra. Hangok, szótagok és szók megjelölése írással; vagyis: betűk, szótagok, egy tagú szavak írása, olvasása táblán. Több tagú szók hangokra elemzése, írása, olvasása. Nagybetűk írása. Átmenet az írott betűkről a nyomtatott betűkre. (Tankönyv: A sárospataki elemi és olvasókönyv. Vezérkönyv: Elemi oktatás a beszéd-, írás-, olvasásban. Mindkét munkát Hegedűs László írta.) — 3. Számolás 25-ig; egyesek és tízesek megkülönböztetése. 4. Rövid imák, erkölcsi és illedelmi szabályok. — *A második félévben*: 1. Bibliai elbeszélések Mózesről Salamonig. 2. Tárgynevek (nem és faj különböztetés) mondása, írása, olvasása, betanulása. 3. Számjegyek ismertetése, írása. Fejbeli és írásbeli számvetés százig. (Vezérkönyv: Vezérkönyv az elemi számtanításban tanítók részére.) 4. Erkölcsi történetecskék elbeszélése, az «Erkölcsi és vallásos olvasókönyv»-ből. (Írta: Hegedűs László.) Imák, énekek, illedelmi s erkölcsi szabályok. 5. Éneklés egész éven, naponkint a magasabb osztálybeli növendékekkel.

II. osztály *első félév*: Bibliai elbeszélések Salamonról Heródesig. 2. Az elemi olvasókönyvből a tárgyak neveinek, minőségének, tulajdonságainak mondása, írása, olvasása. 3. Számtanból: Összeadás és kivonás fejben és írásban tízesek- és százasokkal. 4. Rövid erkölcsi elbeszélések. 5. Imák, énekek, illedelmi és erkölcsi szabályok. *Második félév*: 1. Bibliai elbeszélések Krisztus születésétől. 2. Tárgyak részeinek különböztetése, elnevezése. Egyszerű mondatokból alkotott leírások olvasása; tárgyak, állatok, növények stb. leírása. Olvasás. 3. Számtanból: szorzás és osztás kisebb számokkal fejben és írásban. 4. Rövid erkölcsi elbeszélések olvasása. 5. Szent história 1—3. szakasz. 6. Vallásra való bevezetés. 7. Alkalmi könyörgések. 8. Fennálló énekek. 9. Szépírás kezdete példányokról.

III. osztály első félév: 1. Bibliai elbeszélések. 2. Szent történetek. 3. Vallásra való bevezetés. 4. Vasárnapi és hétköznapi énekek a zsoltárokból és dicséretekből. 5. Tárgyak olvasásra, írásra, elbeszélésre, könyv nélkül tanulásra: a) világ- és földismeretből: égtájak, hold, föld, hajnalszél, csillagok, nap, bolygók, üstökösök, földfelület, földrészek, földszarkok, éghajlatok. b) Természettanból: állatország. 6. Magyar nyelvtan: betűtan, szótan, nevek, igék, rész-szók, névmások; beszéd-részek általános átnézete. (Vezérkönyv a magyar nyelv tanításában Sárospatak 1855. 8-r. 313 lap. Ára 1 pft.) 7. Számítan: Római számírás. Egyesek-, tízesek-, százasokkal való számolás. A négy alapművelet nagyobb számokkal. A számok oszthatósága, legnagyobb közös osztó, legkisebb közös sokas kikeresése. 8. Írásbeli gyakorlatok a reáltudományokban előforduló leírások után. 9. Szépírás. Éneklés. Szavalás. — *Második félév*: 1. Szenttörténetek 7—9 szakasz. 2. Vallásra való bevezetés. 3. Vasárnapi, hétköznapi s alkalmi énekek tanulása. Könyörgések. 4. Világ- és földismeret: Magyarország földrajza. 5. Természettan: növény- és ásványország. 6. Nyelvtan: szótan, névragozás. Számítan: bevezetés a törtekbe. 7. Fogalmazványok. 8. Szépírás, éneklés, szavalás.

IV. osztály első félév: 1. Új testamentum olvasása. 2. Keresztyén erkölcs tudomány. 3. Heidelbergi katechismus. 4. Énekelhető zsoltárok s dicséret. Apostoli hitforma, tizparancsolat. 5. Történelem: magyarok története a vezérek és Árpád-házbéli királyok alatt. 6. Természettan. 7. Nyelvtan: név- és igeragozás. 8. Számítan: törtek összeadása és kivonása. 9. Fogalmazványok: levelek, nyugták. 10. Éneklés, szépírás, szavalás.

Második félév: 1. Új testamentum olvasása. 2. A heidelbergi katechismus főbb kérdései. 3. A keresztyén vallás rövid foglalatja. 4. Énekek, imák, erkölcsi- s illemszabályok ismétlése. 5. Magyarok története a különböző s Habsburg-házból származott királyok alatt. 6. Természettan: ismétlés. 7. Nyelvtan: Mondattan, mondattagok ismertetése. Helyesírás főbb szabályai. Írásjelek. 8. Számítan: törtek sokszorozása, osztása. Arány szabály. 9. Fogalmazványok: levelek, nyugták, kötelezvények, szerződés. 10. Természettan. 11. Éneklés, szépírás.

A sárospatakiak nem állapodtak meg e tantérv mellett, hanem „Népiskolai könyvtár” cím alatt jó tankönyvekkel látták el nemcsak a kerületet, hanem az összes magyarországi reformátusok iskoláit. A még ma is fennálló „irodalmi kör” a tankönyvek javítására folyton nagy súlyt fektet.

Alig jelent meg a tiszamellékiek szervezete, a négy reform. egyházkerület közgyűlést tartott s ebből népiskolai egyetemes választmányt küldött ki, melynek az volt a feladata, hogy első sorban a népiskolákat szervezze. E választmányban helyet foglaltak a református egyház legjelesebb férfiai: Elnökei: Tisza Kálmán, Török Pál s b. Vay Miklós voltak. Pályázat és megbízás útján népiskolai tankönyveket írtattak s

1858 szeptember hó 28—30-ig tartott gyűlésükön elfogadták a Göncey Pál által készített «Népiskolai szervezet»-et. Az egyetemes tanügyi bizottság munkáját mind a négy egyházközség elfogadván, ismét nagyobb egyöntetűség lőn a reformatus iskolákban.

A népiskolai szervezet két részből áll. Az első rész a népiskola feladatáról és céljáról, a népiskolai időtartamról s tantárgyairól, a második rész a tankönyvekről (általános nézetek, kézikönyvek, vezérkönyvek) és a taneszközökről szól.

A szervezetben a népiskola négyosztályú. A gyermeket tavasszal adják iskolába, az első félév csak szoktatás s mikor a négy évfolyamot bevégzi, ismét félév múlva bocsátják ki, hogy a mely tárgyban gyenge, abban erősödjék s a confirmatióra készüljön.

A tantárgyak a következők: Beszéd és értelem gyakorlat, vallás, írás-olvasás, magyar nyelvtan, földrajz, történelem, természetrajz, különös tekintettel a fanemesítésre és kertészetre. A leányok számára: női tan, gazdasszonyág és háztartás. A tantárgyakat követik a lezkerend s a tantárgyak óránkénti beosztása.

Az 1855-ki «fő-elemi iskolai szervezet»-ben követelt *vasárnapi és ismétlő iskolákat* a népesebb protestáns gyülekezetek is felállították. Kisebb helyeken éppen úgy nem lett belőlük semmi, mint a katolikusok- és gör. katolikusoknál.

A protestánsoknál létesült vasárnapi iskola célja az volt, hogy a mit a mindennapi iskolában tanultak, azt ismételjék s a mennyiben ismeretük hiányos volt, azt pótolják. A legtöbb helyen a vasárnapi iskola tanulóit legalább két osztályba sorozták; az egyikbe tartoztak azok, kik már jártak iskolába, a másikba pedig, kik még iskolába nem jártak. Ilyen vasárnapi iskola létesült Békés-Csabán is 1855-ben.

Az első osztály tantárgyai: az olvasás, írás és számvetés elemei; a második osztályé ezeknek gyakorlása mellett: földrajz, természetrajz, kézműtan, természettan és ügyiratok, milyenek: árjegyzékek, levelek, kötelezvények, szerződések stb.

A vasárnapi iskolába tartoztak járni az iparosok és kereskedők tanulói, kivétel nélkül. A vasárnapi iskolába való bejelentés úgy történt, hogy minden czéh-mester adott a szegődtetés alkalmával minden inasnak egy czédulát, melyre az inasnak, atyjának és mesterének neve s a mesterég, melyet tanul és a szegődés napja fel volt jegyezve. E czédulát az inas elvitte a vasárnapi iskola felügyelőjének; ki neki megmondta, melyik tanítóhoz jár iskolába. A vasárnapi iskolát elmulasztani senkinek sem szabad. A mulasztásra való engedély a tanítótól előre kérendő. A tanítók mulasztási naplót vezetnek s a mulasztók jegyzékét a vasárnapi iskola felügyelőjének havonként beadják. A felügyelő a kimutatást az iskolai bizottmánynak bemutatja s az inasokat vagy mestereket a *járási*

főnökség útján megbüntetteti. A vásárok nem szolgálhatnak okul a vasárnapi iskola elmulasztására.

Ha tanuló éveit az inas mesterénél eltöltötte, felszabadulása előtt köteles volt a vasárnapi iskolai bizonyítványt felmutatni, melyben a tanulás eredménye mellett mulasztásainak száma is ki volt mutatva.

A vasárnapi iskolában minden vasárnap, kivéve a három úgynevezett sátoros ünnepet, van tanítás; de oly időben, hogy a tanítási órák a nyilvános isteni tisztelettel össze ne essenek; mert ezeken a mesterinasok felsőbb rendet értelmében kötelesek megjelenni. A tanítási órát a tanítókkal egyetértve az iskolai bizottság határozza meg.

A vasárnapi iskola tanítóit a presbiterium választja. Díjazásuk, ha a tanítványok száma a százat meg nem haladja, félvévenként 40 pengő krajczár minden tanulótól. A díjat a mesterek fizetik és pedig félvéremég akkor is, habár az utolsó hétben vétetnek is föl inasaik a vasárnapi iskolába vagy ha az első hétben szabadíttatnak is föl. Ha nincs száz tanuló, a díjazást az egyház pótolja.

A felügyeletet az iskolai választmány gyakorolja, a választmánynak a vasárnapi iskola tanítói és egy czéh-mester is tagja. E bizottság felügyel arra, hogy az inasok mind járjanak a vasárnapi iskolába, gondoskodik a hanyagul járók megbüntetéséről; a tanítandó tárgyakat, különösen a felsőbb osztályokban, félvévenként e bizottság tűzi ki. Az iskolai választmány elnöke a vasárnapi iskola felügyelője, neki kötelessége a tanítást félvévenként legalább egyszer meglátogatni s a felszabadítandó inas bizonyítványát aláírni.*

A tanítók képzésére az egyházi hatóság nagy gondot fordított. A reformátusoknál a népiskolákat apró körökre osztották. A körök élére körlelkészt állítottak, kiknek különösen az iskolákra kellett felügyelni. A körlelkész jelentést tett az egyházmegyének. Az egyházmegyének szintén megvolt a maga tanügyi bizottsága, e bizottság határozatai az egyházmegyei gyűlés elé s innen az egyházkerületi gyűlés elé terjesztettek; az egyházkerület határozott és határozatát az egyházmegyével végrehajtatta.

A tanítók képzése kétféleképen történt. Vagy egyházmegyénként voltak ilyen vizsgáló-bizottságok az esperes elnöklete alatt, vagy a vizsgálandókat valamelyik kerületi képezdéhez utasították. Az egyházmegyei vizsgáló-bizottságok tagjai a tanügy iránt érdeklődő lelkészek s a jelebb tanítókból állottak. Ezek előtt kellett vizsgálatot tenni mindazoknak a segédtanítóknak, kik magukat az egyházmegyébe «bekebeleztetni» akarták; a bekebelezett segédtanítók rendes tanítókká

* V. ö. Népt. könyve I. 380—384. A b. csabai vasárnapi iskola szervezete.

választhatók voltak. Voltak azonban az egyházmegyében más forma segédtanítók is. A középiskolák alsóbb osztályainak növendékei közül a szegényebbek ugyanis a téli félévre igen gyakran kimentek segédtanítóknak s a nyári félévben a collégiumokban helyre pótolták, a mit télen elmulasztottak. E téli segédtanítóság annyival könnyebben történhetett, mert a tavaszi vizsgálatok rendszeren virágvasárnap körül megtartatván, azontúl nem igen mentek a gyermekek tömegesen az iskolába s a rendes tanító (rektor) maga is eltaníthatta őket. Ha e középiskolai tanulók tanítókká akartak lenni, nem tértek vissza a főiskolába, hanem bekebelezették magukat az egyházmegyébe.

Mit s mennyit kívántak az egyházmegyei vizsgáló-bizottságok a censendustól, az többnyire attól függött, kik voltak a censorok. A legtöbb helyen erre szabályzat nem is volt. A békési ág. ev. egyházmegye által kiadott vizsgálati utasítás a következőt jelöli ki minimumnak:

A) Hitismeretből.

a) A szent írás olvasása s magyarázása azon nyelven, a milyen tantervű iskolában tanít. Az új szövetségi jelesebb mondatok tudása, az ó- és új-szövetségi történetek ismerete.

b) Luther kátéjának nemcsak tudása, hanem magyarázása is.

c) Egyháztörténet. Apostolok cselekedete, a ker. vallásnak az üldözések közti terjedése, honunkban való meggyökerezése, középkori súlyedése, a reformatio. Luther élete s a reformált vallásnak különösen honunkban való viszontagságai.

B) Nyelvészetből.

a) Grammaticai jártasság a latin, magyar és azon nyelven, melyen a jelölt tanítani fog.

b) A tanítási nyelven nemcsak beszélési s előadási, hanem helyesírási képesség is; a fogalmazásban legalább akkora jártasság, hogy egy kitűzött kérdésre a tanítási s minden esetre magyar nyelven is írásban megfelelhessen.

C) Reáltanokból.

a) A közéletben szükséges mindenféle számműtételekhez értsen, s a matematikus ismeretekben legalább annyi jártassággal bírjon, mennyi a *gymnasium hatodik* osztályában megkívánatik. A mértanból legalább annyit tudjon, hogy a nézlettant sikerrel taníthassa.

b) Ismerje az általános földleírást s a világtörténelem főbb eseményeit. Mindkettőnél a hazainak bővebb ismerete kívánatik.

c) Elemi természetrajzi és természettani ismerete legyen.

D) *Neveléstanból.*

Szükségeseb ember- és lélektani ismeretek ; iskolakezelés és tanításmód ismerete s praktikus mutatvány a katechetikai képességtől.

Legalább elemi készség az egyházi *hangszatban*.

Ha a vizsgált egyén a vizsgálatot sikerrel kiállotta, akkor a vizsgáló-bizottmány titkos szavazat útján őt hivatalképesnek ítélte s oklevelet adott ki neki a vizsgálatról.*

* Az egész szabályzatot lásd : Népt. könyve IV. 218—220. lap.

Nemcsak a vizsgálatok szigorítása, hanem képezdek felállításával s továbbfejlesztésével is igyekeztek a tanítószag színvonalát emelni. Az ágost. evangélikusok már 1821-ben létesítettek Selmeczen egy «zeneintézet»-et, melynek az volt a feladata, hogy benne tanítókat képezzenek. A tanítóképzés ekkor még csak abból állt, hogy a gymnasium azon növendékei, kik a tanítói pályára akartak lépni, tanulták a zenét is. Egészen más forma a tanítóképzés az 50-es években !

A felső-lövői ág. evang. képezdebe, melyet a derék s ügybuzgó lelkész, Wimmer, már 1845-ben alapított, ez időben 14—16 éves ifjak vétettek fel. A felvételnél be kellett mutatni : a felveendő önéletrajzát s tanulmányáról szóló bizonyítványát, a növendék nyilatkozatát arról, hogy a tanítói pályán marad ; ezenkívül a tanuló keresztelő levelét, confirmatioi és himlő-oltási bizonyítványát ; a szülői nyilatkozatot, melyben ezek kötelezik magukat, hogy ágynemű, ruha, könyvek és írószerekről gondoskodnak s az oktatást és élelmet lehetőleg kárpótolják. E követelmények mérséklése az igazgató-bizottmány határozatától függ. Van 12 ingyenes hely. A növendékeket egyelőre *próba időre* veszik fel, ennek letelte után következik a valódi felvétel ; ekkor mind a szülők, mind a növendékek újra nyilatkozni tartoznak, hogy a növendék magát a tanítói pályára akarja szentelni. A reáltudományokat a gymnasium és a reáliskola megfelelő osztályú növendékeivel tanulják. Tanév közben, különösen ha a tanítói pályára való képessége a növendéknek kitűnik, sem a gymnasiumba, sem a reáliskolába nem szabad átlépni. Ha az illető nem akar tanító lenni, a ráfordított költség megtérítésével tartozik. A képezde négy osztályú ; két osztály az előkészítés (præparandia) s két osztály a seminarium. A præparandiai osztályok heti óraszám : 36—36. A seminariumban az I. osztálynak 37, a másodiknak 36 heti órája volt.

A végzett növendékek az intézetből való kilépésök után még két évig az intézeti igazgatóság felügyelete alatt állanak s az intézet kötelékébe tartozóknak tekintetnek.*

* V. ö. A felső-lövői tanintézetek 1853/4. és 1854/5. évi értesítőjével.

A tantárgyak s heti óra számuk a következő volt:

I. Vallás:

1. Bibliai tört. és biblia isme	11 óra.
2. Egyh. és reform. történet	3 "
3. Katechismus	6 "
4. Katechizálási gyakorlat	2 "

II. Nyelv:

1. Német nyelv	12 "
2. Magyar nyelv	12 "

III. Szám- és térta... 15 "

IV. Földrajz és történet ... 9 "

V. Természetrájk és természettan 7 "

VI. Zene:

1. Ének	12 "
2. Zongora	10 "
3. Orgóna	6 "
4. Hegedű	8 "
5. Összhangzattan	5 "

VII. Szépírás ... 8 "

VIII. Rajz ... 12 "

XI. Iskola isme ... 3 "

Oktatási gyakorlatok ... 4 "

Szarvason a tanítóképezdét 1857-ben a gymnasiummal kapcsolatban állították fel, oly módon, hogy a gymnasiumi képzés minden előnyeit, melyek a tanítóknak üdvösek, a képezdei növendékek együtt élvezhették a gymnasiumi növendékekkel, ellenben azoktól a gymnasiumi tanulmányoktól, melyek a tanítói pályán nem lényegesek, felmentettek, az ezekre szánt időn tanulták azokat a tudományokat, melyekre a tanítónak szüksége van. A gymnasiumi tanárok tanítottak a képzőintézetben is. Tanítóképezdei tanár tulajdonképen csak kettő volt: a «képző-tanár» és a «hangász tanár». A «képző-tanár» azonban a gymnasiumban is tanított.

A képezdebe felvétettek olyan növendékek, kik a gymnasium vagy reáliskola III. osztályát elvégezték. A tanfolyam öt évre terjedt s három részre oszlott: az első volt az *előkészítő* tanfolyam (egy év), a második az *elméleti kiképzés* folyama (két év) s a harmadik a *gyakorlati* tanfolyam (két év).

PETHES JÁNOS.

(Folytatjuk).